

פירוז רצועת עזה - יעד ריאלי או חלום באספמיה?

קובי מיכאל

המערכה האחרונה ברצועת עזה ('צוק איתן'), הפכה את המינוח של עימותים נמוכי עצימות לבלתי-רלוונטי. המערכה הבליטה ביתר שאת את משמעות היכולות והתשתיות הצבאיות של חמאס ברצועת עזה עם פוטנציאל ההיזק שלהן לעורף הישראלי, ואת יכולת העמידה של חמאס במערכה ממושכת, ארוכה יותר משתי המערכות הקודמות ברצועת עזה ואף ממלחמת לבנון השנייה. התשתיות והיכולות הצבאיות של חמאס משקפות תהליך התפתחות והתמסדות של הארגון כגורם שלטוני וצבאי ברצועת עזה, ואת הזיקה בין העוצמה הצבאית לעוצמה הפוליטית.

יכולותיו הצבאיות של חמאס לאחר מבצע 'צוק איתן' נותרו משמעותיות, בוודאי בהשוואה לאלו של הרשות הפלסטינית, וחמאס ישאף לשמרן ואף לפתחן, למרות הקושי הכרוך בכך לנוכח תוצאות המבצע. לחמאס ברור כי יכולותיו הצבאיות הן הבסיס למימוש תביעותיו הפוליטיות ברצועת עזה, ולהבטחת מעמדו ככוח פוליטי רלוונטי ומשפיע בזירה הפלסטינית ומעבר לה. לפיכך, חמאס יסרב לכל פירוז מרצון וישתמש ביכולותיו הצבאיות על מנת לאתגר את הרשות הפלסטינית או כל גורם אחר שינסה, במסגרת מבצע השיקום של רצועת עזה, להיכנס לנעליו ולנגוס במעמדו, בסמכויותיו ובהשפעתו.

סיכויי ההצלחה של מבצע שיקומה של רצועת עזה – בהובלת הקהילה הבינלאומית ובאמצעות הרשות הפלסטינית – גבוהים יותר ככל שהשפעת חמאס תהיה מוגבלת יותר. כך גם לגבי הסיכוי להפוך את מבצע השיקום למנוף לחידוש התהליך המדיני עם הפלסטינים, ולבניית המדינה הפלסטינית בתהליך מבוקר ואחראי, כשרצועת עזה היא הנדבך הראשון המשמעותי. כדי לנטרל השפעה שלילית של חמאס על התהליך, יש להבטיח כי הארגון יוכל להיות שותף לתהליך רק כגורם פוליטי, במסגרת ממשלת הפיוס הפלסטינית, ומבלי שיוכל להפעיל זכות וטו או לנצל את התהליך לצורך השתלטות מחדש על רצועת עזה, ומשם על הרשות הפלסטינית. לצורך כך נדרש טיפול להחלשת

יכולותיו הצבאיות, שמשמעותו – פירוז. מכאן חשיבותו של העניין, שכן בלעדיו לא יתאפשר מבצע שיקום קונסטרוקטיבי של רצועת עזה.

בראית ישראל, שיקומה המוצלח של רצועת עזה הוא תנאי הכרחי לעיצובה מחדש של המערכת הפלסטינית, הישראלית-פלסטינית והאזורית. לפיכך, חשוב לעשות כל מאמץ על מנת להבטיח התנאים ההכרחיים להצלחתו, ונראה כי פירוז הרצועה הוא אחד מהתנאים ההכרחיים החשובים ביותר, אולי החשוב שבהם. כישלון של מבצע השיקום מפחית את הסיכוי למבצע מתקן בגלל המורכבות הכרוכה בתכנון מבצע מסוג זה ובניהולו, עקב ריבוי השחקנים המעורבים בו ומורכבות התיאום הנדרש ביניהם, ובשל המשאבים הרבים ובכלל זה יוקרה פוליטית, הנדרשים למימושו.

ככל שפירוזה של רצועת עזה יהיה משמעותי יותר, כך יפחת הסיכוי להמשך שלטון חמאס או להחלפתו על ידי ארגון טרור אחר, ויגבר הסיכוי לחזרה הדרגתית של הרשות הפלסטינית לשליטה פוליטית וביטחונית ברצועת עזה. ככל שפירוז הרצועה יהיה ממש, כך יעלה הסיכוי לשיקומה הכלכלי והתשתיתי של הרצועה ולפיתוחה. ככל שתשתפר איכות החיים של תושבי הרצועה וככל שתשתקם הרצועה ותתפתח, כך יתחזק הרסן שימתן הסלמה. בשפה האסטרטגית, ניתן לקבוע כי ככל שהנכסים שיימצאו ברשות הגורם השלטוני ברצועת עזה יהיו רבים ומשמעותיים יותר, כך תשתפר היכולת להתרועע מפני מהלכים אלימים והסלמה.

לפיכך, נדמה כי אין מחלוקת לגבי החשיבות שבפירוז הרצועה ובתועלת האסטרטגית שניתן להפיק מהפירוז. נראה גם כי אין מחלוקת ביחס לתועלת האנושית שתצמח ממנו לתושבי רצועת עזה. לכן, ניתן לקבוע כי היקף התועלת הוא כעומק הפירוז. עם זאת, בשלב זה עלינו להתמודד עם שלוש שאלות יסוד: הראשונה – מהו הפירוז? האם מדובר במציאות בינארית של 'יש או אין פירוז', או שמא מדובר ברצף שקצהו האחד – 'אין פירוז' וקצהו השני – 'פירוז מלא', ולאורך הרצף אינספור נקודות, המציינות ערכים שונים של הפירוז. השאלה השנייה – האם ניתן בכלל להשיג פירוז של הרצועה (מלא או חלקי), וכיצד? השלישית – האם גם פירוז חלקי של הרצועה יכול להוות מנוף לשינוי המערכת העזתית ולעיצובה מחדש? התשובות לשאלות אלו יאפשרו התייחסות מושכלת להגדרת האינטרסים האסטרטגיים של מדינת ישראל לגבי רצועת עזה, ולדיון בנוגע לאופן מימושה של אותם אינטרסים.

מהו פירוז בהקשר של רצועת עזה?

פירוז הוא ניקוי או פינוי שטח מוגדר מכוחות לוחמים ומאמצעי לחימה, ואיסור של כל פעילות צבאית או הגבלתה. זהו סוג של משטר ביטחון ואמצעי לניהול סכסוכים אלימים או ליישובם, המאפשר צמצום הפוטנציאל להסלמה, עיצוב מרחב התרעה

והיערכות מוקדמת לסיכול הסלמה אפשרית, בין אם בדרכי שלום (דיפלומטיה) ובין אם באמצעים צבאיים.

אזורים מפורזים אינם מחייבים הדדיות או סימטריה בין צדדים לסכסוך. ייתכנו מצבים שבהם אזור מפורז יתוחם רק בשטחו הריבוני של שחקן אחד, או מקרים שבהם יהיו אזורים מפורזים בשטחם הריבוני של שני השחקנים (או יותר) המעורבים בסכסוך, אבל גודל השטחים המפורזים לא יהיה זהה (דוגמת הסכם השלום ישראל-מצרים, שבו נקבע כי השטח המפורז המצרי – אזור C, גדול יותר מהשטח המפורז הישראלי – אזור D). במקרים מסוימים נקבע פירוז חלקי, המתיר החזקה של מספר מוגבל ומוגדר של אמצעי לחימה וכוחות צבא (כדוגמת הסכם הפרדת הכוחות ישראל-סוריה), וישנם מקרים שבהם נאסר על נוכחות כוחות צבא של מי מהשחקנים המעורבים בסכסוך, אך מותרת נוכחות ופעילות כוחות צבאיים של צד שלישי, בין אם כוחות שמירת שלום ובין אם גורם מוסכם על ידי הצדדים, המקיים פעילות ניטור ופיקוח באזור המחלוקת. פירוז מלא של רצועת עזה פירושו שלילת יכולת הפעולה הצבאית של חמאס וארגוני הטרור האחרים נגד ישראל או נגד שחקן אחר, שיבקש לפעול בשטח הרצועה לצורך הובלת מבצע השיקום. בהקשר זה, חשוב להבחין בין היכולות לבין הכוונות. את הכוונות להמשיך ולפגוע בישראל או בשחקנים אחרים לא ניתן לדכא בעתיד הנראה לעין. לעומת זאת, את היכולות ניתן לדכא או לרסן באופן משמעותי ביותר, באמצעות חיסול תשתית המנהרות הקיימת ומניעת חידושה או שיקומה; חיסול תשתיות הרקטות וייצור האמל"ח ומניעת חידושן, בין אם באמצעות ייצור עצמי ובין אם באמצעות הברחות; נטרול פעילים בכירים ואחרים במנגנונים הצבאיים של הארגונים באמצעות שכנוע, מעצר או סיכול ממוקד.

פירוז מלא של רצועת עזה הוא יעד שאליו מבקשת מדינת ישראל להגיע, אך יש להניח כי לא ניתן יהיה לממש יעד זה במלואו בטווח זמן קצר ומיידי. עד למימוש היעד הסופי תצטרך ישראל, בסיוע מצרים, "הציר המתון" בעולם הערבי (כולל הרשות הפלסטינית בהובלת אבו מאזן) והקהילה הבינלאומית, לסמן את הערכים הרצויים על פני הרצף שבין 'אין פירוז' לבין 'פירוז מלא' ולהצטייד במנת הסבלנות, הנחישות והתבונה האסטרטגית הנדרשת להבטחת ההתקדמות על פני הרצף.

לצורך מימוש היעד במלואו יידרשו נחישות וגיבוי בינלאומיים מתמשכים, שיתוף פעולה הדוק בין ישראל למצרים ולרשות הפלסטינית, נחישות ויכולת פעולה של הרשות הפלסטינית ומאמץ צבאי מתמשך נגד תשתיות הטרור, לצד מאמצי שיקום ופיתוח של הרצועה בהובלת הקהילה הבינלאומית ובאמצעות הרשות הפלסטינית, תוך חיזוקה וביסוס שלטונה ברצועת עזה. למעשה, מדובר בשילוב מושכל, זהיר, סבלני ומתמשך של גישה צבאית ומדינית.

האם ניתן להגיע לפירוז הרצועה?

במקרה של רצועת עזה מדובר במציאות שבה פועלים שחקן מדינתי (ישראל), שחקן סמי-מדינתי (חמאס) ושחקנים לא-מדינתיים (הג'האד האסלאמי וארגוני טרור אחרים). להבדיל ממציאות של סכסוך בין-מדינתי, ההיגיון המעצב של המערכת העזתית שונה, ולכן המניעים של כל אחד מהשחקנים למימוש הפירוז שונים ואינם משתלבים. במקרה זה, סביר להניח כי לא יוכל להתבצע פירוז מרצון, ונראה שגם לא פירוז מלא. הן חמאס ובוודאי ארגוני הטרור האחרים יבקשו לשמר יכולות צבאיות, מכיוון שבלעדיהן אין להם כל תוחלת פוליטית של ממש.

ברור כי לא ניתן יהיה להגיע לפירוז מלא של הרצועה כבר בסיום המערכה, אך האינטרס האסטרטגי המתעדכן של מדינת ישראל בעקבות המערכה בעזה מחייב דרישה להתניית הסכם הפסקת אש וההסדרה בפירוז עתידי מוחלט ומלא של הרצועה, שאותו ניתן יהיה לממש באופן הדרגתי. הסכם ההסדרה צריך לקבוע את המנגנונים המתאימים למימוש הפירוז, ואת הלגיטימציה לישראל לפעול לסיכול כל מהלך או מאמץ לחידוש התשתית הצבאית. לצורך כך, חשוב להתחיל את המהלך בגיבוש הסכמה לגבי הגדרת סף המינימום לפירוז, שיאפשר את תחילת מהלכי ההסדרה של הרצועה ואת שיקומה באמצעות ממשלת הרשות הפלסטינית, תוך חיזוק מעמדה והשפעתה במקביל להחלשה מתמשכת וקבועה במעמדו הפוליטי של חמאס.

מאידך גיסא, על ישראל להיערך למציאות של 'אין הסכם'. במציאות כזו צריכה ישראל לפעול לגיבוש הלגיטימציה לפעול באופן קבוע נגד תשתיות הטרור, ולקביעת כללי משחק חדשים בנוגע למאפייני התגובה במקרים של הפעלת תשתית הטרור נגד מדינת ישראל ואזרחיה. לאחר מבצע 'צוק איתן' ובעקבות לקחיו, ישראל אינה יכולה לאפשר לחמאס ולארגוני הטרור האחרים ברצועת עזה להשתקם מבחינה צבאית, ולחזור למציאות שהייתה לפני המערכה הנוכחית.

האם פירוז חלקי של הרצועה יכול להפוך למנוף לעיצוב מחדש של המערכת העזתית?

פירוז מלא של רצועת עזה יניח את התשתית הנוחה ביותר ליצירת המנוף האסטרטגי לשינוי המציאות ברצועת עזה, ולחידוש התהליך המדיני בהקשריו הרחבים יותר. אולם במציאות שבה הסיכוי לפירוז מלא של הרצועה בטווח הזמן הקרוב אינו גבוה, נשאלת השאלה, האם פירוז חלקי (במובן של פירוק חלק מהתשתיות והיכולות הצבאיות של חמאס ומניעת התעצמותו מחדש) יכול להספיק ליצירת השינוי ברצועת עזה. נדמה כי התשובה לשאלה זו חיובית, אך היא מותנית בקיומם של מספר תנאים במקביל. ראשית, המינימום ההכרחי של הפירוז ברצועת עזה צריך להיות כזה שיאפשר את תפקודה התקיין והקונסטרוקטיבי של ממשלת הרשות, או לחלופין, שיאפשר למנגנוני

הביטחון של הרשות הפלסטינית להתמודד עם ניסיון של חמאס לאתגרם, וכל זאת תוך שימור ההרתעה כלפי חמאס וארגוני הטרור, וצמצום יכולתם לקרוא תיגר על הרשות הפלסטינית ולשבש את פעילותה.

שנית, שיתוף הפעולה הביטחוני-אסטרטגי בין ישראל לבין מצרים צריך להישמר ברמה הקיימת לכל הפחות ואף להשתפר, על מנת להבטיח סיכול הברחות של אמצעי לחימה ויכולות צבאיות אחרות מחצי-האי סיני, ודרך הים מהגבול עם מצרים. לצורך כך נדרש גם שיפור במערכת היחסים בין ארצות הברית לבין מצרים. ארצות-הברית צריכה לחזור ולגבות את המשטר המצרי, להרפות מהלחץ שהפעילה עליו מאז הודחו 'האחים המוסלמים' מהשלטון ולחדש את התמיכה הכלכלית, הצבאית והמדינית במשטר של הנשיא עבד אל-פתח א-סיסי.

שלישית, יש לדכא את המוטיבציה של קטר לתמוך בחמאס ובגורמים הקיצוניים, בין אם בהפעלת מערכת לחצים ישירים על שליטי קטר ובין אם באמצעים אחרים, שיהיה בהם כדי להבהיר לקטר את מחיר התמיכה בחמאס ואת הסיכון הכרוך במדיניותה החתרנית המסוכנת. כל זאת, לצד מאמץ של העולם הערבי והקהילה הבינלאומית לחיזוק מעמדו של ציר "המדינות הערביות המתונות" (גם בהתבוננות לעבר זירות עימות אחרות במזרח התיכון, וכמשקולת נגד לצירים הרדיקליים והחתרניים המסוכנים).

רביעית, יש לנצל את האפשרות לשיקומה של רצועת עזה ולפיתוחה כשלב משמעותי בתהליך בניית המדינה הפלסטינית. המשמעות היא בניית מוסדות פלסטיניים מתפקדים ואחראיים, חניכה והכשרה, ליווי ובקרה ובעיקר בניית מנגנונים, שיבטיחו כי המשאבים שיוקצו לשיקום הרצועה ולפיתוחה ינוצלו באופן הראוי והיעיל ביותר. חשוב להפיק את הלקחים הנכונים לאחר 21 שנות תמיכה כלכלית ברשות הפלסטינית: לשנות את המנדט של אונר"א ואת דרכי פעולתו של הארגון, ולוודא בקרה קפדנית יותר על אופן ניצול המשאבים העומדים לרשותו; להבטיח שהסיוע הכספי לא יתמוך בתשתית השחיתות וחוסר היעילות, אלא יבטיח את התפתחותה של הרצועה ושגשוגה, את צמיחת מוסדות השלטון הפלסטיניים, את הבטחת החוק והסדר ובעיקר את המונופול על הפעלת הכוח.

חמישית, ישראל צריכה לנסח מחדש את האינטרסים האסטרטגיים שלה בזירה הפלסטינית באופן כולל ומורחב, ולהפוך את המשבר ברצועת עזה להזדמנות לשינוי אסטרטגי. גם אם הסיכויים להסכם שלום עם הפלסטינים אינם גבוהים, הרי הרשות הפלסטינית בראשות אבו מאזן יכולה בעת הזו להוות שותף אסטרטגי של ישראל להחלשת חמאס וארגוני הטרור ברצועת עזה, ולהסדרה מחודשת של המרחב. שותפות אסטרטגית כזו מחייבת שינוי בגישת ישראל לשיקום הרצועה, נדיבות ושיתוף פעולה בכל הנוגע להקלת הסגר על הרצועה ונכונות למעשיים משמעותיים יותר למימוש

המודל של שתי מדינות לשני עמים. לצד אלו נדרשת ישראל לנחישות צבאית, שתכליתה סיכול מתמשך של ניסיונות שיקום תשתיות הטרור ושימור ההרתעה כלפי החמאס וארגוני הטרור.

סיכום

פירוז הרצועה נחוץ לצורך עיצוב מחדש של המערכת ברצועת עזה, באופן שיבטיח רסן לבלימת הסלמה נוספת ובמונחי השפה האסטרטגית – הרתעה ושימורה. בה בעת, הפירוז הוא בחזקת תנאי הכרחי להצלחת מבצע שיקומה של הרצועה ולחידוש התהליך המדיני עם הרשות הפלסטינית בהובלת אבו מאזן.

ברור כי בנקודת הזמן הנוכחית ובתנאים שנוצרו לאחר מבצע 'צוק איתן' (כשחמאס נותר עם יכולות צבאיות משמעותיות מספיקות כדי לקרוא תיגר על כל שחקן שינסה להיכנס לנעליו), לא ניתן להגיע לפירוז מלא, לא מרצון (של חמאס) ולא בכפייה. מאידך גיסא, קיימת בשלות להכרה בינלאומית בחשיבות הפירוז ובנחיצותו. לכן, חשוב שישראל תבטיח את המנגנונים למימוש הפירוז ואת הלגיטימיות הבינלאומית לתגובתה על כל ניסיון להפר אותו. פירוז הרצועה הוא תהליך המחייב זמן, נחישות, התמדה ומגוון של שיתופי פעולה בין שחקנים רבים. אסטרטגיה רלוונטית יכולה לסייע לישראל לבסס את תהליך הפירוז ולקדמו, וגם אם בעת הזו פירוז מלא נראה כחלום באספמיה, הרי בעצם ההתקדמות אליו תוכל ישראל לשפר את מיצובה האסטרטגי.